

Recensies

Schaars denken

Gijs van Oenen

Een dialogiese recensie van: Hans Achterhuis, *Het Rijk van de Schaarste*. Ambo 1988, f. 45,--.

Een zonnige ochtend in juni. Tijdens een wandeling door de polis ontmoet Socrates de veelbelovende jonge schrijver Hans Achterhuis, die in een opgewekte stemming lijkt te zijn.

S: Waar kom je vandaan, Hans, en waar ga je naar toe?

A: Zojiust, Socrates, kom ik van mijn uitgever die mij het eerste exemplaar van mijn nieuwste boek heeft overhandigd.

S: Vertel mij dan onmiddellijk: waarover gaat dat boek? Want zoals je weet, verheugt niets mij meer dan de mogelijkheid iets te leren van een wijzer en meer ervaren iemand dan ik. Hoewel overigens niemand wijzer schijnt te zijn dan ikzelf.

A: Welnu Socrates, mijn boek zal zeker een storm teweeg brengen in onze polis. Ik meen namelijk te kunnen verklaren wat het wezen is van schaarste en van die verhoudingen die wij macht noemen. Ik meen dit zelfs beter te weten dan al onze dichters en schrijvers uit de vorige eeuwen.

S: Bij de Hond, ik schijn werkelijk geluk te hebben vandaag! Want al mijn hele leven peins ik mij suf over de begrippen die je daar noemt, over schaarste en macht, en nooit ben ik er achter kunnen komen wat nu eigenlijk hun aard is.

A: Wat, Socrates, heb je dan nooit iets gelezen van de grote filosoof Thomas Hobbes?

S: Ik geloof het wel, maar ik ben ook zo

vergeetachtig. Misschien wil je zo goed zijn mijn geheugen op te frissen en mij alles te leren over het wezen van macht en schaarste, als tenminste Hobbes al die dingen weet, zoals jij zegt.

A: Bij Zeus, die weet hij zeker, en ik zelf trouwens ook.

S: Laten we dan beginnen met de volgende vraag: streven alle mensen naar macht?

A: Jazeker, dat doen ze.

S: En vertel mij dan: is macht iets dat betrekking heeft op iets?

A: Ongetwijfeld.

S: Nu zijn er van de dingen die ergens op betrekking hebben, dingen die betrekking hebben op zichzelf alleen maar ook dingen die in betrekking staan tot dingen die zelf ook weer in een betrekking staan tot iets dat zij zelf niet zijn, is het niet?

A: Ik geloof dat ik niet precies begrijp wat je bedoelt, Socrates.

S: Ik bedoel het volgende: streven mensen naar macht alleen maar omdat ze voor zichzelf zoveel mogelijk van dat goed, macht, willen hebben, of willen ze meer macht hebben dan andere mensen hebben?

A: Ongetwijfeld het laatste, Socrates.

S: We kunnen dus zeggen dat we alleen maar die macht kunnen hebben die andere mensen niet hebben, en wel omdat ze die niet hebben.

A: Bij Zeus, Socrates, je haalt me de woorden uit de mond! Precies zo staat het in mijn boek, alleen gebruik ik het woord schaarste. Maar daar bedoel ik natuurlijk precies mee wat jij zegt: als ik iets heb, kun jij het niet hebben.

S: We schijnen goede vorderingen te maken in ons onderzoek naar het wezen van de macht. Laat ons volhouden. Wat ik nog niet begrijp is het volgende: waarom zou ik nou net iets willen hebben wat jij hebt?

A: Aha, Socrates, je bent toch naïever dan ik dacht! Dat is precies de kern van mijn boek en datgene waarvoor ik als eerste, nou ja bijna als eerste want René Girard en Hobbes waren mij al voor, een

verklaring geef. In ieder geval gaat het grootste gedeelte van mijn boek erover dat types als Locke, Rousseau, Marx en Foucault daarvan juist helemaal niets begrepen hebben, althans minder dan Hobbes, Girard en ikzelf.

S: Beantwoord dan mijn vraag, Hans; waarom ik iets zou willen hebben wat jij hebt?

A: Welnu, dat komt namelijk door de mimetische begeerte.... Wat, krijg ik geen applaus van je? Wat ben je toch een ondankbaar figuur. Misschien had ik jou ook maar in mijn boek op de korrel moeten nemen. Maar ja het is toch al zo dik geworden.

S: Ik moest alleen even nadenken over je antwoord, Hans. Het is ook zo'n ingewikkeld onderwerp. Bedoel je soms dat ik iets wil hebben dat jij hebt, omdat jij het hebt?

A: Dat is precies wat ik bedoel.

S: Wij willen dus allebei van hetzelfde meer hebben dan er is.

A: Precies.

S: Maar waarom maken we dan niet gewoon wat méér van datzelfde? Ik bedoel het volgende: bestaat er iets om op te zitten?

A: Ja.

S: En zoiets noemen we een stoel?

A: Absoluut.

S: Is er maar één stoel, of bestaan er meerdere stoelen?

A: Meer stoelen, bij Zeus.

S: Welnu, dan is het probleem toch opgelost? Als meer mensen een stoel willen dan maken we gewoon meer stoelen.

A: Potverdorie, Socrates, dát is nou de grote fout van al die figuren die ik net opnoemde! Die denken allemaal dat zo'n verdelingsprobleem minder groot wordt als er meer te verdelen valt. Maar in mijn vroegere boek over geluk heb ik al laten zien dat als je mensen meer welzijn aanbiedt, dat ze dan alleen maar ontevredener worden. Nu ben ik er achter gekomen dat dat eigenlijk opgaat voor alles in onze polis: hoe meer er is, hoe afgunstiger de mensen worden. Daarom leven

wij, zoals ik in mijn boek schrijf, in het "rijk van de schaarste".

S: Wij grieken gebruiken weleens het woord *pleonexia*, en dat is meen ik door de sofist Nietzsche ooit treffend vertaald met "haben und mehrwollhaben". Bedoel je soms zoiets?

A: Precies, zo zeg ik het ook in mijn boek. Aristoteles zat er namelijk helemaal naast. Die dacht notabene dat de mens een sociaal en politiek wezen is! Nee, dan Hobbes, die weet hoe de wereld werkelijk in elkaar zit: mensen zijn geïsoleerde individuen, losse atomen, die in hun streven naar lust en macht tegen andere atomen opbotsen. Zijn natuurlijke hartstochten zetten de mens niet aan tot samenwerking, maar tot partijdigheid, wraakzucht en zo meer. Zo is het en niet anders.

S: Tjonge, dat is niet mis wat je daar zegt, Hans.

A: Ja, en dat is nog niet alles. Ik, dat wil zeggen Girard, verklaar ook nog het begin van de cultuur. Dat is namelijk wanneer mensen elkaars begeerte over en weer imiteren en daarom als vijanden tegenover elkaar komen te staan. Zo.

S: Ja, ik las meen ik ook eens zoiets bij Hobbes: homo homini lupus.

A: Alweer fout, Socrates, je houdt het niet voor mogelijk zoveel mensen als Hobbes slecht hebben gelezen! Over wolven zegt hij helemaal niets en trouwens ook niet over die natuurstaat waar iedereen het altijd maar over heeft.

S: Nu ja, het zal mijn slechte geheugen zijn. Niettemin zegt het spreekwoord dat het rechtvaardig is dat ook de wolf zijn advocaat krijgt, zodat ik het nu maar voor de mens zal opnemen. De mens is dus volgens jou van nature niet sociaal?

A: Nee, wat dacht je?

S: Zijn hartstochten zijn er dus op gericht om voor zichzelf dingen te verwerven, en steeds meer dingen naarmate er meer dingen beschikbaar zijn?

A: Dat is onvermijdelijk.

S: Eigenbelang en privégewin beschouwt hij dus als een deugd?

A: Precies.

S: Kortom: met de politieke economie als model van rationaliteit werd de idee van de goede burger als homo oeconomicus geboren.

A: Dat begrijp ik niet zo goed, Socrates. Wat bedoel je daarmee?

S: Dat is tenminste wat de politiek-ekonomen en de liberalen in de achttiende eeuw zeiden, en dat waren per slot de belangrijkste denkers over het probleem van schaarste en de menselijke natuur. Ik ben dan ook benieuwd wat jij in je boek zegt over Adam Smith, een van de meest vooraanstaanden onder hen.

A: Nou, dat is te zeggen ...

S: Wat?

A: ... eigenlijk zeg ik alleen maar dat het inderdaad noodzakelijk zou zijn om iets over hem te zeggen.

S: Bij de Hond! In mijn carrière heb ik al heel wat aoristi en plusquamperfecta en dergelijke bestudeerd, maar deze vorm ben ik nog nooit tegengekomen: "het zou noodzakelijk zijn". Mij dunkt, iets is wenselijk of iets is noodzakelijk. Is het nu volgens jou noodzakelijk om Smith te bestuderen, of alleen maar wenselijk?

A: Ik denk dat ik bedoel dat dat noodzakelijk is, Socrates.

S: En dus ook de andere politieke ekonomen uit de achttiende eeuw?

A: Dat volgt in ieder geval uit onze redenering, Socrates.

S: En wat dan te zeggen van de utilisten, zoals Bentham en Mill? Die hadden het toch zeker ook over dit onderwerp?

A: Wat je zegt, is volkomen waar, Socrates. Ook over hen had ik moeten schrijven.

S: Ach, mijn beste vriend, met geld en macht heb ik zoals je weet weinig ervaring. Niemand weet daarvan zo weinig als ik. Naar mijn idee kunnen werkelijk volwassen en verstandige mensen dan ook slechts onder dwang en bedreiging ertoe worden gebracht een machtspositie te bekleden. Wie zou zich daarmee willen kwellen wanneer je ook veel plezieriger begeerten kunt nastreven! Wat dunkt jou,

Hans, had Freud niet gelijk om alle soorten begeerte te herleiden tot onderdrukte seksuele verlangens?

A: Ben je nu serieus of maak je grapjes?

S: Ik stel je een serieuze vraag: wat is jouw mening over Freud? Hoe geef je hem weer in je boek?

A: Luister, Socrates, voor ieder fatsoenlijk filosoof is het toch duidelijk dat Freuds kultuurtheorie het niet haalt bij die van Hobbes en die van Girard! Nee, aan iemand in wiens begrippenapparaat de Medemens geeneens voorkomt, maak ik geen woorden vuil.

S: Maar vertel mij dan het volgende: over wie schrijf je wel? Want aan de bult onder je jas daar zie ik dat het inderdaad een dik boek is, zoals je al zei.

A: Nou, in ieder geval natuurlijk ook over Marx en Illich, net als vroeger. En trouwens ook wel over Hannah Arendt.

S: Hannah Arendt? Daar zal je dan zeker wel een flink hoofdstuk aan gewijd hebben. Want over haar is nou juist nog niet zoveel geschreven, voor zover ik weet.

A: Nou, eigenlijk noem ik haar alleen maar af en toe tussen andere verhalen door, Socrates. Maar nu je het zegt, was dat ook wel een goed idee geweest.

S: Komaan, beste vriend, laat mij nu eindelijk eens dat eerste exemplaar zien dat je daar onder je mantel verborgen houdt.

A: Welnu, goed dan, hier is het.

S: Driehonderdvijfenzestig bladzijden, dat is niet mis. Maar ik zie dat de ondertitel luidt: van Thomas Hobbes tot Michel Foucault. Van Hobbes weet ik inmiddels alles, maar wie is deze Foucault? Is hij net zo geleerd als Hobbes? Vertel mij dat, als je wilt.

A: Dit kan ik je vertellen: hij onderscheidt twee vormen van macht.

S: Welke zijn dat?

A: Een traditionele vorm, Socrates, en een moderne vorm.

S: En wat is het verschil tussen die twee?

A: Dat is niet zo makkelijk te zeggen.

S: Werkelijk, Hans, als het nu tien vormen van macht waren geweest dan had